

Önszerveződő helyi társadalom – történelmi változások, új formák Olvasókörök*

Az olvasókörök az önszerveződő helyi társadalom nagy múltú, 1945 után beszüntetett, de az utóbbi tíz-tizenöt évben újraszerveződő, és – ahol működnek – a helyi társadalmi életben jelentős szerepet betöltő civil szervezetei. Kialakulásukra, történetükre röviden szeretnék kitérni, majd újjáalakulásukról és országos szervezetükről szólnék.

Az olvasókörök, egyletek történetéről, működésükről megemlítenék két alapművet, mindenekelőtt *Fülöp Géza* *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, valamint *Hajdu Géza* *Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827–1944* című munkáit. Ezekből a művekből megismerhetjük az olvasókörök kialakulásának történelmi, társadalmi hátterét és elsősorban Hajdu Géza – a szegedi Somogyi-könyvtár nyugalmazott igazgatója könyvéből a legtöbb olvasókört magáénak tudható Hódmezővásárhely olvasóköreinek bemutatásán keresztül az olvasókörök, egyesületek létrejöttét és tevékenységét is. Mit is takar az olvasókör meghatározás? A magyar nyelv értelmező szótára szerint: kisebb társadalmi egyesület, amelynek célja ismeretterjesztő és szépirodalmi művek olvasása, esetleg megbeszélése. A legújabb meghatározás a Magyar Nagylexikon szerint: könyvek gyűjtésére, olvasására, időszzerű sajtótermékek előfizetésére alakult egylet.

Magyarországon a felvilágosodás korában politikai céllal is szerveződtek olvasókörök az értelmiség körében. A legnevezetesebb, a Budai Olvasókör (alakult 1793-ban) tagjai között neves jakobinusok is voltak. Ugyanabban az időben több olvasókör jött létre a felvidéki városokban is. A reformkorban a parasztság részvételével alakultak újabbak. A szabadságharc után is fontos szerepet töltöttek be a parasztság, kispolgárság, az

ipari munkásság művelődésében, illetve politikai eszmélésében. Működtek olvasókörök az ország szinte minden részén, melyek tevékenysége túlmutatott az ismeretterjesztő és szépirodalmi művek olvasásán, mindig együtt járt politikai, gazdasági, társadalmi törekvésekkel.

Az olvasókörök alakulását Széchenyi István elképzeléséhez vezethetjük vissza, aki a polgári kaszinóban látta a polgári kultúra kiszélesedésének lehetőségét. Ez csak egy bizonyos felsőbb társadalmi réteg számára volt elérhető. De a gondolat nem állt meg a központokban, kihatott a periférikus részekre is. Más lehetőségekkel, de azonos igénnyel – társalogni, művelődni, szórakozni –, egészen a tanyai olvasókörök megalakulásáig.

A tanyai olvasóköröknek más a történetük mint a városiaké, már csak azért is, mert a tanyán kispasztorokból, gazdálkodókból tevődött össze a tagság. Városokban kiskereskedők, kisiparosok, tisztviselők, állami alkalmazottak, postások, vasutasok, tanítók voltak a körök tagjai. A tanyai olvasókörök az 1800-as évek végén – számottevő analfabetizmus jellemző erre a korra – valójában egy-egy személy felolvasására jöttek össze, majd ez az indíttatás az iskolai végzettséggel fokozatosan csökkent, az olvasást viszont könyvtárral, kölcsönzéssel segítették. Erős volt a nemzeti öntudat, a keresztényi, kispolgári elv ápolása, de a napi politikától távol tartották magukat az olvasókörök.

Az olvasókörök, egyletek elnevezései meglehetősen változatos képet mutatnak. Sok olyan elnevezést találunk, mint például egylet, olvasóegylet, olvasóegyesület, népkör, társaskör, olvasó és társalgó népkör, egyesület, kaszinó, önképzőkör, vagy a kör nevében történelmi személy vagy pártállásra való utalás van, mint pl. Kossuth Népkör vagy 48-as Olvasó Egylet stb.

Ezek az egyletek, körök, társaságok az elnevezéstől függetlenül olvasókörönként hasonló céllal tevékenykedtek. Az olvasókörök egy fontos, kötelezően elkészítendő dokumentum, az alapszabály alapján működtek. Ezeket rendszerint az alapító tagok állították össze, nagyrészt minták nyomán. A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állományában van egy 1910-ben beérkezett alapszabály-tervezet ol-

* Elhangzott a helyismereti könyvtárosok X. országos tanácskozásán, Budapesten, 2003. júniusában

vasókörok számára. Az alapszabályok fontosságáról, jelentőségéről részletesen olvashatunk Hajdu Géza fent említett művében. Ez nem pusztán formalitás volt. Az alapszabályokat a helyi hatóság, alispáni vagy főispáni hivatal útján a belügyminiszterhez kellett felterjeszteni jóváhagyásra. Ha a kör célja, tagságának összetétele a hatóság szemében gyanúsnak látszott, a jóváhagyást megtagadták vagy elodázták. Az alapszabályt a jóváhagyás után rendszerint kinyomtatták, ennek köszönhetően viszonylag sok megmaradt a mai napig.

Szenti András, a Csúcsi Olvasókör elnöke a ránk maradt dokumentumok – a padlásokon, korabeli újságokban és a városi levéltárban talált iratok – alapján egy pályázati munkájában leírja a hódmezővásárhelyi VI. olvasókör történetét, amely – egy helyen így fogalmaz – szervezeti felépítésében, tevékenységében megegyezik a többi hasonlóéval.

Az 1879-ben alakult olvasókör élete egy kicsit hely- és társadalomtörténet is. Megismerjük a kör szervezeti felépítését, tevékenységét, szellemiségét, céljait, viszonyát az egyházhoz, ismeretterjesztő tevékenységét, kulturális és hagyományőrző szerepét, a VI. olvasókör megsemmisülését, és a dolgozat végén röviden a negyven évnyi kényszerű szünet után megalakult Csúcsi Olvasókör-ről, a hódmezővásárhelyi VI. olvasókör szellemi utódjáról olvashatunk.

Hasonló dolgozatok, tanulmányok számot adnak jó néhány olvasókör múltjáról, jellegéről. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeinek különnyomatában *Bezdán Sándor* írásából – A hódmezővásárhelyi első olvasó népkör megalakulása, 1869 – egy rövid történeti áttekintés után az 1869. november 3-án alakult Hódmezővásárhelyi Első Olvasó Népkör alapszabályát ismerhetjük meg, mely a szerző szerint a helyi parasztság, főleg a szegényebb parasztság első önálló szervezete volt.

Az első paragrafus szerint „célja az Olvasó népkörnek egy olyan egyesülési pontot képezni, hogy az egyesület tagjai nemzetiség, vallás és rangkülönbség nélkül, minél gyakrabban összejöhsenek, a kölcsönös eszmecsere és barátságos társalgás, továbbá a hírlapoknak olvasása által szellemi életüket pezsgésben tarthassák, értelmüket, felfogásukat így élesíthessék, s a társadalmi, mind országos ügyekben jártasságot sajátíthassanak el, s a netalán hiányos nevelést így folytonos magánképzés által utánpótolhassák.”

A népkör – leginkább vezetői révén – valamennyi helyi jelentőségű kérdésben hallatta hangját. Mindennapi életéből tudjuk, hogy a *Népszászló* című újságból 1875-ben tizenkét példány járt, a tagok olvasói voltak a helyi újságoknak is. Könyvtárukról nincs adatunk. A hasonló körök későbbi katalógusai szerint általában száz-kétszáz kötetből állt az egyesületek állománya.

Az olvasókörok, egyesületek az 1940-es évekre stabilizálódva többnyire önálló épülettel, jelentős számú tagsággal rendelkeztek.

Virág Ferenc A Békés megyei agrárproletáriátus és szegényparasztság köri-egyleti életéről, művelődéséről, 1934–1944 című művében olvashatjuk, hogy a népi egyesületek és körök száma tovább nőtt a két világháború között. 1922-ben 1296, majd 1937-ben 1597 a számuk. Míg Békés megye helységeire átlagosan három szervezet jutott, addig például Zala megyében minden hatodik községben volt egy.

Hogy mennyire fontos volt az önálló épület a körök számára, azt a korabeli dokumentumok híven szemléltetik, mint pl. az adománygyűjtő jegyzék a Belsőszőrháti Földművelők köre épületének újjáépítéséhez. Az 1901-ben alakult körnek 1924-ben adakozásból lett saját épülete, amely az 1940–41-es belvívben összedőlt. 1946-ban (a II. világháború befejezése után egy évvel) gyűjtést indítottak a mellékelt írások szerint. Forint nem lévén, természetbeli adományokkal, ki-ki búzával, tojással, szeggel vagy kétkezi munkával járult hozzá az építkezéshez. Külön építési bizottságot hoztak létre. Az épületet felépítették, de az egyesületek megszüntetésével – akárcsak máshol – elvették az egyesülettől.

Az 1879. február 24-én alakult VI. *Olvasókör nyilvántartó lapja* 3. sz. melléklete szerint az alapító levelet a belügyminiszter 1879. április 30-án láttamozta, nyilvántartásba vette, az 1949. március 4-én kelt I./752-2. B.M. IV/3. számú rendelettel pedig az akkori belügyminiszter az egyesületet feloszlatta. /1217/1949. len./I./752/3. B.M. IV./3. sz. rendelettel helyiségeinek használatát a DEFOSZ-nak (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) kiutalta. Dátum: 1949. március 19.

Hajdu Géza, ahol abbahagyta a vásárhelyi egyesületek történetét, ott folytatta nagyszerű munkáját *Az olvasókörok városa, vásárhelyi körök, 1945–2000* című művében. Ebben a könyvben részletesen olvashatunk a megszüntetésekről.

Kádár János belügyminiszter 508000/1948. IV. 3. sz. rendelkezéséről, polgármesteri jelentésekről, kulákokról, akik a DÉFOSZ szervező munkáját úgymond akadályozzák. A vásárhelyi levéltárban található kimutatásokról, az 1949 szeptemberétől feloszlattott egyesületekről, az egyesületek könyvtárainak sorsáról. Idézet a mű 22. oldaláról: „A leltározások során a legnagyobb munkát az olvasóköri könyvtárak átvétele jelentette. A könyvek leltározása és elvitele sokszor megelőzte az egész köri vagyon átvételét-átadását. Így gyakran két leltárt találunk – különböző dátumokkal. Az utóbbit a legtöbb esetben 1950-ben hajtották végre. S ezzel egy időben vették el a körök ingatlanvagyonát, így a székházakat is. A 4287/1949. (X. 20.) MT rendeletre hivatkozva az épület a város tulajdonába került. Ez pedig az Ingatlankezelő Vállalat révén névleges összegért a DÉFOSZ-nak és más szervezeteknek adta bérbe. Számos ilyen leltár fennmaradt, és ez nemcsak mint a felszámolás dokumentuma értékelendő, hanem egyúttal képet ad a köri könyvtárakról – ha nem is teljeset. (Ez az egyetlen pozitívum ebben a szomorú történetben.) Az általunk feltárt első leltár 1949. február 2-ai keltezésű, és a VIII. Olvasó és Társalgó Népkör Damjanich utcai helyiségében készült. A kört az 502.463/1948 IV./13 BM rendelettel oszlatták fel. A leltár sommásan 257 db könyvet említ. Jellemző a köri könyvtárak korabeli hányatott sorsára, hogy az 1891-es alapítású kör könyvtára 1947-ben még 402 darabból állt.”

Az köztudott, hogy *Nagy Imre* miniszterelnöksége alatt enyhült a diktatúra. Hajdú Géza írja, hogy 1954-ben nyolc vásárhelyi olvasókörnek engedélyezték az 1949-ben betiltott működés folytatását. 1956 után a még megmaradt olvasókörök mint a Hazafias Népfront körői működtek. Nem akarok kitérni a Hazafias Népfront szerepére, de egyetértek Hajdú Gézával abban, hogy a Hazafias Népfront mint az Olvasó népert mozgalom elindítója lehetőséget és védőernyőt nyújtott egy olyan társaság munkájához, amely az olvasókörök felélesztését tűzte ki célul.

Hosszú szünet után az 1980-as évek végén sorra alakultak újra az olvasókörök. Mondanom sem kell, hogy elsősorban Hódmezővásárhelyen és környékén. Az első 1987. március 20-án alakult meg az üllési tanyavilágban, ez volt a Siposmalmi Baráti Olvasókör, huszonegy taggal. Hódmezővásárhelyen pedig elsőként a Sóshalmi Olvasókör alakult meg újra, 1987. április 15-én.

1990-ben már több cikk is megjelent az alakuló olvasókörökről. A Kisalföld 1990. január 17-ei számában A. J. tollából olvashatjuk a következőket: „A XVIII. század végétől országszerte sorra alakultak olvasókörök, jelezve a néptömegek politikai öntudatra ébredését. 1945 után ezeket az olvasóköröket erőszakkal megszüntették. Napjainkban viszont hasonló kezdeményezésekről hallunk. *Molnár Zoltán* írórt kérdeztük meg az újjáéledő mozgalomról, aki a Népfront országos elnöksége megbízásából segíti e körök tevékenységét.” (Tehát 1990-ben még a Népfront égisze alatt.) Itt kell említenem, hogy Molnár Zoltán nagyon sokat tett azért, úgymond kovásza volt annak, hogy az olvasókörök újjáéledjenek. A kérdés így szólt hozzá: „Milyen igény hívta életre ma az olvasóköröket?” „Az olvasás, a tanulás, a művelődés az olvasókörök számára ma éppúgy nem végcél, mint a múlt századi elődeik számára. Akkor lesznek a hagyományok hű folytatói, ha arra törekszenek, hogy egész együtt élő közösségek jobban, egészségesebben, boldogabban éljenek, olyan szellemi műhely jöjjön létre, amelyik mint a település közössége a magán- és pártérdekeken felülemelkedő összefogásban találja meg együttes boldogulásának útját, módját” – volt a kérdésre Molnár Zoltán válasza.

Az 1868. május 3-án alakult és 1990-ben újjáéledt Mohácsi Magyar Körről *Szűcs László*, az újjáalakult olvasókör vezetőségi tagja a következőket írja: A kör három fontos feladatot látott el. Segítette az összetartást az emberek között. Olyan volt, mint egy könyvtár, ide jártak az emberek olvasni. Nagy szerepe volt az ifjúság nevelésében.

A kör megalakulása sok ember nevéhez fűződött, több mint 100 személy tartozott az alapító tagok közé. Közülük 97 személyről vagy egyesületről úgy emlékeztek meg a köri tagok, hogy a kör zászlójának a rúdján 97 kicsi névvel ellátott szöveget helyeztek el. Az alapítók között voltak svábok és sokácok is, ez is bizonyította a nemzetiségek közötti összetartozást. Megismerhetjük a kör működését 1949-ig, majd az újjászervezését a rendszerváltás után, a kör jelentőségét Mohács életében, a jelenlegi programokat, más szervezetekhez való viszonyát, ami bizonyítja, hogy a kör munkája beépül a mohácsi közéletbe.

Az olvasókörök szövetségbe tömörültek, mely szövetség az Olvasó népert mozgalom jogutódjaként jött létre 1988-ban, majd 1990-ben bejegyeztette magát a cégbíróságon, és a Fővárosi Bíróság

nyilvántartásba vette mint társadalmi szervezetet. Első elnöke Hajdu Géza volt, majd őt követte *Szente Ferenc*, jelenlegi elnöke pedig 2002-től *Csáki Imre*. A szövetség közös célja így fogalmazódott meg: oly módon kell a nemzet kultúráját felvirágoztatni, hogy mindenki mindenhol saját szűkebb pátriája értékeit kutassa fel, s ezeken a helyeken szellemi közösségek kialakulásának ösztönzője legyen. Ezzel vissza is veszi a felelősséget az „államosított népműveléstől”, bizonyítva, hogy a helyi egyletek – és közösségek is – életképesek.

1987-től kezdődően tehát, immáron 15 éve, az olvasóköri mozgalom újjáéledt, egymás után alakultak az olvasókörök. Azóta bebizonyosodott, hogy a tagság művelődésén túlmenően az olvasókörök a területek vonzásában a helyi demokrácia és a társas élet alapvető intézményévé váltak.

Fontos szerepet kaptak a helyi adottságokat figyelembe véve a régi hagyományok ápolásában, helytörténeti kiadványok megjelentetésében, a közösségi élet megszervezésében, a lakossági közművelődés, tájékoztatás elősegítésében, olvasási kultúránk fejlesztésében, a területi kulturális hiányok megszüntetésében, csökkentésében. Az olvasókörök lényegében a helyi társas élet központjaivá váltak.

Dr. Nemes Erzsébet

„Mese, mese, mátká...”

A dunaújvárosi József Attila Könyvtár huszonöt éve, 1974. november 4-én nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt. Tágas, barátságos, 212 m² alapterületű, 25 ezer kötetes gyermekkönyvtárát generációk látogatták.

A gyermekrészleg dolgozói különböző témájú foglalkozásaikkal (rendhagyó könyvtári órák, vetélkedők, rejtvények, versenyek) színesítik, segítik a 6–14 éves korosztály olvasóvá válását.

A gyermekkönyvtárban hagyományosan minden év decemberében megrendezett mesemondóverseny szervezésének, lebonyolításának részletes leírásával szeretnénk példát mutatni és kedvet teremteni a mesélés öröméhez.

Mesemondóverseny Dunaújvárosban

Mesét mondani, hallgatni gyönyörködtető, ünnepi élmény. Nyelvi lelemény szép magyar beszéddel komponálva.

„A mese lényegében saját kalandja annak, aki átéli: aki költötte, aki elmondja, aki hallgatja.”

(Horváth Gabriella)

A gyermek érzelmeire hat a mese, lélekformáló ereje van. Miközben beleéli magát, gazdagítja lelkivilágát, ismereteit. A mesemondóverseny olvasásra készíti a felkészülés során a kis mesemondókat. A megcsappant olvasótábor és az olvasás gyönyörűségéhez vezető út ösztönzött bennünket a verseny megrendezésére 1991-ben. Ezzel hagyományt teremtve már tizenegyedik alkalommal rendeztük meg 2002-ben az általános iskolás tanulók részére, mindannyiunk örömére.

Előkészítő munkák

A versenyt alapos és hosszú előkészítő munka előzte meg. A város általános iskoláit felkerestük, hogy tájékoztassunk mindenkit, és egyben kedvet is csináljunk a versenyen való részvételhez. Szóban, később írásban is ismertettük a nevezés feltételeit.

Nagyon jóleső érzés volt az iskolák visszajelzése a lázas készülődésről. A körlevél, amelyet a város tíz általános iskolája megkapott, tartalmazta a versenykiírás szabályait. Többek között: minden iskolából két-két diák (alsó tagozatos és felső tagozatos) nevezhetett. Itt kértük a pedagógusok körültekintő, segítő munkáját az előválogatás lebonyolításában. Meghatároztuk az előadható, vá-

Tisztelet Igazgató úr!

A József Attila Könyvtár Gyermekkönyvtára hagyományosan módon megrendezi a városi mesemondó versenyt.

házi ver után a városi versenyre iskolánként mindkét és fe tagozatból) 2-2 tanuló nevezhet.

A válmányi úti: névzár, sorszáma (vagy sorszáma részlete). Az előadás időtartama: min. 3., max. 5 perc.

Mindkét korosztályban az első három helyezettet és felkészítő tanári tudják jutalmazni. (Váltsák meg a mesemondókat a verseny megrendezésére a versenykiírás szerint.)

y a József Attila Könyvtár Gyermekkönyvtárban (a mes 1999. december 10-án (pénteken).

verseny kezdetének időpontja:

alsó tagozatosoknak do. 10 óra
felső tagozatosoknak du. 16.15 óra

nevezési és sorszámozás: továbbítani a felkés: 1999. december 10-ig visszaküldeni a Gyermekkönyvtárba!

örjük, hogy a nevezettek a versenyre hozták magukkal a választott mesét egy annak fényképezését!

